

History and Perspectives of Language Study — Papers in Honor of Ranko Bugarski (ed. by Olga Mišeska Tomić, Milorad Radovanović). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2000. Pp. XXI + 305.

Августа 2000. године, у издању једног од најугледнијих светских издавача лингвистичке литературе, изашао је интернационални зборник радова у част Ранка Бугарског, редовног професора Филолошког факултета у Београду. Зборник се појавио у познатој едицији *Актуелна истражања лингвистичке теорије* (Current Issues in Linguistic Theory), а приредили су га Олга Мишеска Томић и Милорад Радовановић, професори Филозофског факултета у Новом Саду. Током јесени исте године књига је, у присуству самог Ранка Бугарског, промовисана приликом научних скупова у Познању, Лондону и Амстердаму. Зборник садржи седамнаест радова, чији су аутори лингвисти из 11 земаља — како из садашње и бивше Југославије, тако и из Европе и Северне Америке.

У предговору под насловом „О језику у контексту — према интеграцији у лингвистици“ — за који истичу да је састављен од реченица које изражавају лингвистички кредо Бугарског — приређивачи сажето износе његову професионалну биографију, укључујући податке о његовом школовању, наставничкој делатности, књигама које је написао или приредио, гостовању на страним универзитетима, учешћу на научним и стручним скуповима, као и функцијама и чланству у домаћим и међународним научним удружењима. Такође наводе које су све лингвистичке дисциплине предмет његовог интересовања, истичући да су, поред оригиналног научног истраживања, његови радови имали два циља: с једне стране, представљање југословенској лингвистичкој јавности најрелевантнијих лингвистичких праваца, школа, појмова, идеја, а с друге — упознавање интернационалне лингвистичке заједнице са битним југословенским језичким питањима.

Приређивачи подвлаче да је при томе овај лингвиста успео да остане непристрасан.

После предговора приређивача следи изабрана библиографија Бугарског, која се састоји из 68 библиографских јединица објављених између 1968. и 1999. и садржи књиге које је написао или уредио и већи део радова објављених на енглеском језику (уз неколико на француском, немачком и шпанском).

Сами радови сврстани су у три целине, које, по оцени приређивача, одсликавају три лингвистичке области којима се бави Ранко Бугарски; у питању су историја проучавања језика, интегративни опис различитих језичких аспеката и језик у контексту. Поменимо да аутори многих прилога цитирају Бугарског и наводе његове радове у својим списковима коришћене литературе, што сведочи о његовом утицају на токове истраживања језика протеклих деценија, у различитим дисциплинама, и у Југославији и у свету. С друге стране, како је то са оваквим зборницима случај, радови у њему посвећени су различитим темама и резултат су различитих теоријско-методолошких усмерења. Овај приказ неће сваком раду посветити подједнаку пажњу, будући да ће се они преломити кроз призму интересовања самог приказивача.

Први део зборника носи наслов „Ка историји проучавања језика“ и садржи шест радова.

У свом дужем, обухватном и теоријски усмереном прилогу, под насловом „Утицај односа између језика, мишљења и акције на потенцијал применљивости приступа проучавању језика“, Волфганг Килвајн (Wolfgang Kuhlwein) износи хипотезу да мера до које неки приступ спаја језик, мишљење и акцију, као и начин на који се они у оквиру тог приступа узајамно подржавају, утичу на његову применљивост, а можда и на његов животни век. Наиме, што је тешњи њихов међусобни однос, тај приступ је у већој мери применљив и, можда, дуготрајнији. Ради провере своје хипотезе, Килвајн тај однос провлачи кроз читаву историју лингвистике, од оне у старој Индији па до лингвистике 20. века — укључујући структуралички и генеративистички приступ, затим приступе који комбинују уже лингвистички са прагматичким, социолошким или етнолошким приступом и, најзад — оне који одликују социосемиотику и функционалну граматику. По његовом мишљењу, највећи број приступа проучавању језика је од тријаде језик–мишљење–акција истицао само један однос, у најбољем случају два, можда никад сва три. Да би се сви они повезали, Килвајн сматра да ворфовска хипотеза да „оно што кажем (мој језик) одређује оно што могу да мислим (мишљење), а оно што мислим одређује оно што чиним у својој култури (акција)“, мора да уступи ме-

сто флексибилнијој, халидејевској хипотези да „ја могу да кажем (језик) само оно што могу да мислим (мишљење), а могу да мислим само оно што могу да учиним (акција) у својој култури“. Међутим, и овај халидејевски приступ би се морао донекле изменити, тако што ће се ограничити област „акције“, а „социосемиотички“ став преиначити у „когнитивно социосемиотички“; тако је права перспектива когнитивна социосемиотика.

У веома упечатљивом раду под насловом „Сосирово виђење вредности дијахроније“, Кит Персивал (Keith Percival) ставља под знак питања уврежено мишљење да је Сосир давао преимућство синхронијској лингвистици и на тај начин преиспитује његову стварну улогу у развоју модерне лингвистике. На основу помне анализе аутентичних студентских бележака са његовог трогодишњег курса опште лингвистике и бележака самог Сосира за никад довршену књигу из опште лингвистике *Status et motus*, он закључује да Сосир у свом курсу никад није занемаривао историјску лингвистику (чак јој је приписивао већу образовну вредност!), да никад није затворио очи пред чињеницом да је језик у темељном смислу историјски, те да је имао визију такве лингвистике у којој ће синхронијска и дијахронијска перспектива, иако раздвојене, бити подједнако заступљене. Сосир, дакле, никад не би одобрио потпуно занемаривање историје од стране структурализма који је за њим следио. Персивал легитимно закључује, за савременог лингвисту у најмању руку неочекивано, да развој структуралистичких лингвистичких школа у двадесетим годинама овог века није био последица само Сосировог посмртног *Курса ојшине лингвистике*, штавише — да се окретање од дијахронијског рада чији смо сведоци у 20. веку у великој мери догодило независно од њега.

Дубравко Шкиљан, у занимљивом и провокативном прилогу под насловом „Синдроми амнезије у структурализму“, износи идеју да наука има, поред отворене, и своју прикривену историју; другим речима — да све велике епистемолошке парадигме поред свог експлицитног, прокламованог теоријског оквира имају и имплицитну, скривену компоненту. Ову другу он назива „стратегijом заборав“ и илуструје је на примеру структурализма, показујући да се он, исто онако како се отворено бави неким проблемима, другима прећутно не бави. Тај „заборав“ структурализма обухвата, између осталог, историју лингвистике до 18. века и лингвистику 19. века, епистемолошке проблеме који су везани за само конституисање структурализма, разлику између модела језика и реалног језика (одакле став да је структура не само основа модела него и суштина стварности), елементе те-

оријског модела (пре свега семантике), као и елементе стварности (нпр. морфолошки ниво анализе у оквиру генеративног приступа). Овакав „заборав“ карактеристичан је за све велике епистемолошке парадигме, нарочито ако представљају радикално нов приступ у односу на претходне.

К. Кернер (Е. Ф. К. Кернер), у раду с насловом „Ј. П. Ферт и *Курс ойшије лингвистике* (историографска скица)“, показује да је Ферт (Firth), најважнији британски лингвиста у 20. веку, који је развио самосвојну лингвистичку теорију и чији се рад, иначе, никад не доводи у везу са Сосировим, био пажљив читалац *Курса ойшије лингвистике*. Наиме, Ферт се може посматрати као антисосиријанац — јер се супротстављао дуализмима ум/тело, мисао/реч и сл., желећи да сагледа човека као целину, као и идеалном појму *langue*, желећи да се бави „стварним“ језиком; он се може посматрати и као несосиријанац — јер је сматрао да се значење мора посматрати у ситуационом контексту, а не апстрактно, као ментални феномен; међутим, може се у неким аспектима сматрати и сосиријанцем, јер иако Сосира није сасвим прихватио, преузео је из његовог *Курса* један број појмова и термина — нарочито појам структуре (који је применио на „хоризонталне“, синтагматске односе), уз појам система (који је применио на „вертикалне“, парадигматске односе); врло је вероватно да његова употреба и других важних термина дугује *Курсу*. Кернер истиче да између Ферта и Сосира постоје суштинске филозофске и епистемолошке разлике, као и да је Фертов приступ у много већој мери емпиријски заснован него Сосиров, а његов приступ значењу индуктиван.

Први део књиге садржи још два прилога. У једном од њих, који носи наслов „Историјска лингвистика у времену“, Љубиша Рајић истиче да теорија историјске лингвистике мора да се састоји од две теорије: теорије историје језика, која би објашњавала временско постојање језика, и теорије историографије језика, која би била метатеорија истраживања историје језика. Затим дискутује о развоју обеју у последња два века. У другом прилогу, под насловом „Два приступа морфолошкој типологији и дијахронијска карактеризација и компарација језика“, Ласло Деже (László Dezső) најпре износи два типолошка приступа — Скаличкин (Skalička) и Гринбергов (Greenberg), а затим их допуњава дијахронијским приступом, тако што их примењује на историјско проучавање и поређење конкретних језика.

Други део зборника носи наслов „Ка интеграцији у проучавању језика“ и садржи пет прилога.

У раду који ће бити занимљив и сербокroatистима и који носи наслов „Српскохрватске именице с придевском деклинацијом и принцип компензације Вига Брендала“, Вејлз Браун (Wayles Browne) полази од Брендаловог (Brøndal) принципа компензације, који гласи овако: Ако је, унутар једне категорије, нека форма дефинисана комплексније него нека друга, ова друга ће бити у већој мери издиференцирана. Другим речима, немаркирана вредност категорије унутар себе је издиференцирана у већој мери него маркирана вредност. Браун овај принцип примењује на једну појаву у српскохрватској деклинацији: једнина, немаркирани или једноставнији члан категорије броја, дозвољава несагласности између врсте речи и деклинације; код множине је обрнуто. Тако се именице типа *Немачка*, *Финска* и сл., које у једнини имају придевску деклинацију, у множини мењају по именичкој деклинацији, што је у складу с врстом речи којој припадају. Другим речима, унутар маркираног члана категорије елиминише се маркирана ситуација.

У свом раду с насловом „Принцип маркираности и словенски вокабулар боја“, Милка Ивић, на примеру прасловенске лексеме *sinь и њеног развоја у руском језику, показује да се развитак словенског вокабулара за боје може реконструисати и објаснити на основу Јакобсоновог принципа маркираности. Наиме, она сматра да изворно значење те лексеме треба посматрати у складу са тежњом језика у технолошки једноставнијим културама да на почетку еволуције категорије боја подвлаче опозицију светло/тамно, а да тек касније уводе финије дистинкције боја. Тако је изворно значење лексеме *sinь у руском било ахроматско, немаркирано за обележје „обојености“: овај придев означавао је само тамну нијансу боје. Пошто је имао обележја „тамно“ /+/, „црно“ /-/, у једном периоду свог развоја он је представљао немаркирани члан опозиције у пару с придевом *цѣрънь*. У последњих неколико векова у читавом словенском свету речник боја се, у складу са новим социокултурним потребама, мења у правцу означавања хроматичности. Тај пут је следио и староруски придев *sinь, тако да данас поред обележја „тамно“ /+/, означава и боју, тј. има и обележје „хроматичност“ /+/ (са општим значењем „тамноплав“).

Јацек Фишак (Jacek Fisiak) и Камил Хаманс (Camiel Hamans), у прилогу под насловом „Семантика *хероја*“, који ће бити од нарочитог интереса за когнитивисте, пореде холандску лексему *held* и енглеску *hero*. Утврђују да је изворно значење обеју ових лексема била особина која се тицала борилаштва — храброст, коју је било вредно следити. Касније је значење тих речи проширено на друге људске активности, тако што су се на поменуто прототипично значење надовезивала

друга, мање типична (што је у складу с претпоставком да појмови нису по својој природи аристотеловски, него имају неодређене границе и прототипску структуру). Међутим, централна компонента прототипичног хероја — „неко ко ради нешто изузетно“ — постоји у свим значењима, чак и у онима у којима је реч о антихеројству и о таквој особини коју не треба следити.

У свом врло занимљивом чланку, који ће радо прочитати не само англисти и социолингвисти него и сви језички посленици који воле виспрене идеје, а који носи наслов „Претерит и перфекат у савременом енглеском језику“, Андерс Алквист (Anders Ahlqvist) полази од чињенице да се, за разлику од француског и немачког језика, у којима претерит уступа пред перфектом, у енглеском — нарочито америчком енглеском — догађа обрнуто: перфекат уступа пред претеритом. Алквист сматра да су тај процес могли изазвати језички контакти. Наиме, он примећује да перфекта са *have* нема у ирском енглеском, што је последица утицаја ирског језика, у којем се формална разлика између перфекта и претерита изгубила прилично рано, много раније него што се тај процес приметно у енглеском. А пошто је у 19. веку у Северну Америку емигрирало 8 милиона Ираца, веома много говорника енглеског у Северној Америци није у свом природном говору имало перфекат са *have* — управо ону категорију која је почела да опада у америчком енглеском око 1750. године и наставила да то чини до данас. Алквист сматра да је сличан процес који се одвија у британском енглеском резултат америчког утицаја, који је приметан и у другим језичким областима.

Олга Мишеска Томић, у раду под насловом „Клитике и лексичка обележја у генеративној граматизици“, на материјалу македонског језика утврђује да оријентација специјалних клитика према почетном елементу њиховог домена (у овом случају клаузе) или његове главне речи зависи од лексичких обележја те главне речи.

Трећи део књиге, под насловом „Ка изучавању језика у контексту“, састоји се од шест прилога.

Петар Нелде (Peter Nelde) и Петер Вебер (Peter Weber), у чланку „Четрдесет година развоја контактне лингвистике“, описују развој ове сразмерно нове дисциплине, излажу њене основне поставке и предмет проучавања. Наиме, у питању је лингвистичка грана која се бави проблемима вишејезичности, полазећи, с једне стране, од чињенице да је већина светске популације вишејезична, тако да је та појава пре правило него изузетак, а с друге — од става да у контакт ступају не језици на апстрактном нивоу, него говорници или језичке заједнице; стога се вишејезично понашање не може испитивати ако се не

узму у обзир језички и културни корени дате ситуације. Контактна лингвистика настала је у Бриселском центру за истраживање вишејезичности, а одржање, губљење или мењање језика проучава се данас у оквиру великог броја интердисциплинарних истраживачких пројеката, од којих Нелде и Вебер описују „Евромозаик“, пројекат који илуструје нови приступ европској језичкој политици. А у вези с проучавањем језичких конфликта, у оквиру ове дисциплине користи се појам „позитивне дискриминације“ — признавања језичким мањинама више права и могућности језичког развоја него што би се то очекивало на основу броја њихових припадника.

Сада почивши Рудолф Филиповић, у раду „Историјска — примарна етимологија насупрот секундарној етимологији англицизама у европским језицима“, утврђује да се уска дефиниција англицизама, по којој су они речи позајмљене из енглеског језика и прилагођене језичком систему језика примаоца, мора проширити. Та проширена дефиниција обухватала би не само описане англицизме, које он назива директним или примарним, него и речи које су преузете из енглеског или настале из неенглеских (пре свега грчких и латинских) елемената, као што су *алуминијум*, *логаријам*, *интернационални* — које назива индиректним или секундарним англицизмима. У вези с тим, Филиповић сматра да треба разликовати два ступња етимологије англицизама: примарну — историјску и секундарну. Прва указује на порекло енглеске речи, а друга указује на саму енглеску реч од које је настао англицизам.

Албина Нећак-Лик (Albina Nećak-Lúk) у чланку „Језичка питања у етничким студијама (истраживачки приступи у неким словеначким студијама)“ најпре дефинише саме етничке студије: реч је о проучавању различитих аспеката етничких тема, нарочито односа између етничких група у етнички мешаним подручјима. Такође описује теоријске моделе најчешће коришћене у словеначким студијама приликом проучавања језичких контаката у вишекултурним и вишејезичним окружењима. Затим се бави социолингвистичким темама у подручјима у којима словеначки ступа у контакт с другим језицима: објашњава статус словеначког језика на словеначком етничком простору, излаже историјски развој прилика од почетка 19. века до данас и износи податке о виталности словеначке мањине у Италији, Аустрији и Мађарској, упоређујући га са истим подацима о италијанској и мађарској мањини у Словенији.

Следећи чланак биће од интереса за социолингвисте и историчаре књижевног језика; у питању је рад Џорџа Томаса (George Thomas), који носи наслов „Дијахронијски приступ социолингвистици

(употреба језика у одабраним драмским делима из Хрватске)“ и представља покушај да се социолингвистичким истраживањима да историјска дубина, спадајући тако у хоризонт „социоисторијске лингвистике“. Проучивши материјал из четири драмска дела настала у периоду од 300 година у Хрватској, Томас показује како се он може употребити за обликовање социјалне историје језичке употребе на тим подручјима. Наиме, пошто су у питању таква дела у којима је писац намерно бележио различите језичке варијетете, она се могу узети као одрази стварног језичког понашања и ставова о језику у то време. Проучени с филолошком прецизношћу, они би помогли да се склопи сложена социјална историја језичке употребе на датом подручју. Поменуте четири драме, тако, указују на вишејезичност, дијалекатску разуђеност, дају податке о развоју стандардног језика и постојању диглосије, као и о друштвеној раслојености.

У прилогу „Једна могућа социолингвистичка универзалија“, Дуња Јутронић износи нове податке о урбаном вернакулару којим се говори у Сплиту. Она описује разлике у говору између двеју друштвених група које, условно, припадају радничкој, односно средњој класи. Истраживање је ограничено на неке разлике у фонолошким варијаблама. Тако је ауторка у прилици да прецизира уобичајене квалификације да се дијалекти губе; она, наиме, закључује да су неке њихове црте стабилне (нпр. $m > n$), док друге заиста нестају (j се замењује фонемама $ћ$ и $љ$, а инвентар фонема се попуњава и појавом, мада не честом, фонеме x). На основу тога што се наведене промене не уочавају подједнако код обеју друштвених група, ауторка формулише следећу могућу социолингвистичку универзалију: „У свакој говорној заједници у којој одређене фонолошке варијабле варирају у зависности од друштвене класе којој говорници припадају, могли бисмо предвидети да ће под утицајем стандардног језика (или језика друштвеног престижа) фонолошке варијабле у говору мање образоване друштвене групе остати сразмерно непромењене (у поређењу с променама које се догађају у говору других друштвених група).“

У још једном раду који се бави најновијим социолингвистичким догађањима, с насловом „Нацрт за хронику (анти)прескриптивизма“, Дамир Калођера (Kalogjera) примећује да је прескриптивизам — у овом или оном облику — од четрдесетих и педесетих година 20. века до данас прешао пун круг. Сам антипрескриптивизам је на англосаксонском тлу настао са америчким структурализмом, који је полазио од начела да је сваки језик или језички варијетет дескриптивном лингвисти подједнако занимљив; гласови који су указивали на то да писање граматике мора укључивати и оцену, а не само опис језичке

употребе, били су тек појединачни. Антипрескриптивистички ставови шездесетих и седамдесетих година прелазе и у Британију, а наслеђује их и социолингвистика. Међутим, у оквиру саме социолингвистике обликује се дисциплина у којој вредносни судови постају део њеног програма; да би се избегли негативни призвуди, ствара се нови термин — „језичко планирање“. Оно је у социолингвистици прихваћено као легитиман поступак, који се примењује на мале или неевропске језике. Међутим, проблеми које собом носи језичко планирање појавили су се и на енглеском говорном подручју — у вези са захтевима феминисткиња и других мањинских група за изменама у енглеском речнику и граматички. Кад се то догодило, социолингвисти су се позабавили сексизмом у језику, али без убеђења да се овај заиста може у том погледу битно изменити. Феминисткиње су, ипак, успеле да издејствују значајне промене у званичном вокабулару енглеског језика: од 30000 назива за занимања, измењено је 3000. Нови легитимитет прескриптивизам у социолингвистици добија деведесетих година са радовима Деборе Камерон (Cameron), ауторке која одбацује доктрину да језик одсликава стварност, него прихвата ворфовску хипотезу да језик ојачава неравноправност међу половима. Поступак којим се од говорника тражи да промене своје језичко понашање у погледу сексизма добија нову етикету: „вербална хигијена“.

На крају зборника дати су индекс имена и индекс појмова. Сама књига је пажљиво технички уређена и одлично одштампана.

Приређивачи овог зборника у свом предговору с правом истичу да прилози, иако по темама и приступима разноврсни, наговештавају да је могуће постићи интеграцију у лингвистици, схваћеној као наука о човеку у његовом психолошком, социолошком, прагматичком и културном контексту — а то је потреба коју је најпре имплицитно, а касније све изричито, истицао сам Ранко Бугарски. Додајмо да се прилози у овом зборнику њему одужују још на један начин — тиме што су не само занимљиви и актуелни него имају и завидну теоријску дубину; неки од њих су, чак, узор акрибичности и самосвојног научног мишљења, одсликавајући и на тај начин рад лингвисте којем су посвећени.

Београд

Душка Кликовац